ХАРАТЯН Т. Н.,
здобувач кафедри
конституційного права України
(Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого)

УДК 342.761+608

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА ЛЮДИНИ НА ЖИТТЯ В УМОВАХ РОЗВИТКУ БІОТЕХНОЛОГІЙ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ТА ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМКИ ЙОГО УДОСКОНАЛЕННЯ В УКРАЇНІ

У статті досліджуються особливості забезпечення права людини на життя у зарубіжних державах в умовах застосування сучасних біотехнологій. Сформульовано пропозиції щодо удосконалення вітчизняного правового механізму захисту життя та здоров'я людини у контексті здійснення сучасної біотехнологічної діяльності та використання її результатів.

Ключові слова: *право на життя, захист прав людини, сучасні біотехнології, генна інженерія.*

В статье исследуются особенности обеспечения права человека на жизнь в зарубежных государствах в условиях применения современных биотехнологий. Сформулированы предложения по совершенствованию отечественного правового механизма защиты жизни и здоровья человека в контексте осуществления современной биотехнологической деятельности и использования ее результатов.

Ключевые слова: *право на жизнь, защита прав человека, современные биотехнологии, генная инженерия.*

The article deals with the peculiarities of ensuring of the human right to life in foreign countries under the conditions of modern biotechnology application. A number of proposals have been formulated for the improvement of the domestic legal mechanism for the protection of human life and health in connection with the biotechnological activities, as well as with the use of its results.

Key words: *right to life, protection of human rights, modern biotechnology, genetic engineering.*

Вступ. Дослідження конституційного права людини на життя із розвитком суспільних відносин, зумовленим зокрема науково-технічним прогресом, не тільки не втрачає своєї актуальності, але й ускладнюється. Так, інтенсифікація сучасної біотехнологічної діяльності спричиняє виникнення необхідності вивчення нових проблем у сфері забезпечення зазначеного права.

Вивченню конституційного права людини на життя та окремих аспектів його забезпечення присвячено значну кількість наукових праць, зокрема І. Х. Бабаджанова, К. О. Басовської, А. Н. Головістікової, О. В. Домбровської, Н. В. Кальченко, Л. Н. Лінник, М. Н. Малеїної, О. А. Мірошниченко, Г. Б. Романовського, Р. О. Стефанчук, М. П. Тиріної, Т. М. Фоміченко, В. П. Чеботарьової. Однак попри це існує необхідність у подальшому дослідженні цього права та пошуку шляхів удосконалення системи його забезпечення. Актуальним є аналіз зарубіжного досвіду забезпечення права людини на життя в умовах розвитку біотехнологій.

Постановка завдання. Метою написання цієї статті є дослідження особливостей забезпечення права людини на життя у зарубіжних країнах в умовах застосування сучасних біотехнологій та формулювання пропозицій щодо удосконалення вітчизняного правового механізму захисту життя та здоров'я людини у контексті здійснення сучасної біотехнологічної діяльності та використання її результатів.

Результати дослідження. Право людини на життя отримало визнання не тільки у низці важливих міжнародно-правових актів на всесвітньому та регіональних рівнях, але й закріплено у національних правових системах, насамперед у конституціях України, Федеративної Республіки Німеччина, Республіки Хорватія, Королівства Іспанія, Угорщини, Республіки Болгарія, Естонської Республіки, Республіки Індії тощо.

Стрімкий розвиток сучасних біотехнологій зумовив необхідність запровадження правового регулювання, яке може убезпечити життя та здоров'я людини від потенційних небезпек, зумовлених застосуванням сучасних біотехнологій, гарантуючи при цьому захист гідності людини та утвердження цінності людини та її життя.

Як справедливо зазначає Н. Крилова, на сьогодні гостро постає питання про захист людини і людства у цілому від шкідливих наслідків деяких сучасних біотехнологій; у багатьох державах темпи розвитку біомедичних наук значно випереджають опрацьовування правових питань практичного застосування їх досягнень [1, с. 8]. На важливості удосконалення правового регулювання у сфері застосування сучасних досягнень науки, насамперед біотехнологій, з огляду на численні небезпеки, які виникли у зв'язку із розвитком вказаних технологій, наголошує і К. М. Гнатик [2, с. 183].

На рівні національних законодавств багатьох зарубіжних країн запроваджене правове регулювання, що враховує досягнення у царині сучасних біотехнологій. Йдеться про такі правові норми, які покликані попередити та не допустити настання суспільно небезпечних наслідків у контексті здійснення відповідної високотехнологічної діяльності людини, передусім генетичної модифікації організмів, у тому числі внесення за допомогою біотехнологічних методів змін до геному людини, що можуть успадковуватись її нащадками. Варто підкреслити, що вказані потенційні небезпеки зумовлені неповнотою теоретичної основи та недосконалістю технологічної складової такої діяльності, а також недостатнім вивченням безпечності отриманих результатів для життя та здоров'я людини, інших живих організмів та довкілля.

У багатьох розвинутих демократичних країнах в основі регулювання суспільних відносин у сфері сучасної біотехнологічної діяльності покладено «запобіжний принцип», який вимагає обережного поводження із генетично модифікованими організмами, а також особливого контролю за обігом продукції, що містить генетично модифіковані організми та їх компоненти [3, с. 32]. Інший підхід, відповідно до якого поширенню генетично модифікованих організмів ніщо не має заважати, якщо відсутні прямі докази їх небезпечності, є недалекоглядним та призводить до нехтування значенням убезпечення життя та здоров'я людини. Показово, що його панування в окремих країнах найчастіше є наслідком лобіювання інтересів виробників відповідної продукції.

Окремі конституції зарубіжних країн містять положення, важливі для убезпечення від можливих потенційних небезпек, зумовлених застосуванням сучасних біотехнологій. Наприклад, відповідно до параграфу 1 ст. 225 Конституції Федеративної Республіки Бразилія органи державної влади відповідальні за: збереження різноманітності і єдності генетичної спадщини країни, здійснення контролю за установами, які займаються дослідженнями і маніпуляціями з генетичним матеріалом, здійснення контролю за виробництвом, комерціалізацією і використанням техніки, технологій або матеріалів, які створюють загрозу для життя, якості життя і навколишнього середовища (ч. ч. друга, п'ята) [4]. З метою конкретизації та уточнення вказаних положень Конституції Бразилії були ухвалені спеціальні правові акти, зокрема Закон від 24 березня 2004 року № 11.105, який встановлює правила щодо безпечного поводження із генетично модифікованими організмами та стандарти діяльності інституцій, що здійснюють контроль у зазначеній сфері згідно

з принципами захисту життя і здоров'я людини, тварин і рослин, стимулювання наукового прогресу у галузі біобезпеки і біотехнології, запобігання заподіянню шкоди довкіллю тощо [5], а також Закон від 20 травня 2015 року № 13.123, який присвячений забезпеченню збереження біологічного різноманіття, генетичної спадщини країни, знань та технологій, пов'язаних із нею, і принципів використання її компонентів [6].

Надзвичайно деталізованою у контексті забезпечення фундаменту для правового захисту основоположних прав людини є Конституція Швейцарської Конфедерації від 18 квітня 1999 року [7]. Наприклад, в її ст. 118 закріплено, що Конфедерація повинна прийняти закони щодо: використання продуктів харчування, а також терапевтичних продуктів, наркотиків, організмів, хімічних речовин та предметів, які можуть бути небезпечними для здоров'я; боротьби з інфекційними, широко поширеними або особливо небезпечними хворобами людини та тварин; захисту від іонізуючого випромінювання (ч. 2). Ст. 119 Конституції Швейцарської Конфедерації повністю присвячена встановленню базових положень щодо репродуктивної медицини та генних технологій (біотехнологій), які застосовуються над людиною. Так, частиною першою вказаної статті встановлено, що люди повинні бути захищені від зловживань у сфері репродуктивної медицини та генних технологій, а частиною другою – обов'язок Конфедерації щодо законодавчого регулювання використання репродуктивного та генетичного матеріалу людини. У цій же статті встановлено вимоги до правової регламентації державою таких суспільних відносин – вона повинна забезпечити захист людської гідності, приватності та сім'ї, а також дотримуватися принципів: 1) незаконності усіх форм клонування людини та незаконності втручання у генетичний матеріал репродуктивних клітин та ембріонів людини; 2) заборони об'єднання з репродуктивним матеріалом людини репродуктивного чи генетичного матеріалу, що не належить людині; 3) можливості використання допоміжних репродуктивних технологій людини виключно для настання вагітності у випадку безпліддя або для недопущення передачі серйозної хвороби та якщо іншими способами цього досягти неможливо, однак у жодному випадку не для того, щоб зачати дитину з особливими ознаками або для подальших досліджень; 4) незаконності донорства ембріонів та усіх форм сурогатного материнства; 5) заборони торгівлі репродуктивними матеріалами людини та продуктами, отриманими з ембріонів людини; 6) допустимості аналізу, реєстрації або оприлюднення генетичного матеріалу людини лише за її згодою або у випадках, передбачених законом; 7) доступу кожної людини до відомостей, які стосуються його походження тощо. Важливо, що у тексті аналізованого документа закріплено положення щодо використання сучасних біотехнологій не лише над людиною, але й іншими організмами, яке також може становити потенційну небезпеку для життя та здоров'я людини, впливати на якість довкілля.

Відповідно до ст. 120 Конституції Швейцарської Конфедерації люди та довкілля повинні бути захищені від зловживань генною технологією (частина перша); Конфедерація повинна прийняти закони щодо використання репродуктивного та генетичного матеріалу тварин, рослин та інших організмів, при цьому вона повинна враховувати гідність живих істот, а також безпеку людей, тварин та довкілля; захистити генетичну різноманітність тварин і рослин (частина друга). На нашу думку, на особливу увагу заслуговує використання у цитованому положенні Конституції Швейцарської Конфедерації поняття «гідність живих істот», яке розглядається як таке ж важливе та значуще у процесі регламентації використання генних технологій, як і безпека людей, тварин, навколишнього середовища тощо. Положення, закріплене у ст. 120 аналізованої Конституції, відображає розвинуте почуття відповідальності людини на свою діяльність, розуміння взаємної залежності існування всіх живих організмів, взаємної зумовленості їх процвітання на нашій планеті та безумовно є позитивним прикладом, гідним наслідування.

Втручання у геном людини, яке спричиняє успадковування внесених змін нащадками такої людини, заборонено спеціальними правовими актами у багатьох країнах.

У Республіці Коста-Рика ст. 19 Виконавчого декрету від 10 вересня 2015 року № 39210-MP-S, ухваленого спільно президентом, міністром президента та міністром

охорони здоров'я, встановлена категорична заборона на здійснення будь-яких дій, спрямованих на внесення змін до геному ембріонів, їх генетичний відбір, комерціалізацію чи знищення [8]. Аналогічна заборона на здійснення дій, спрямованих на внесення змін до геному людини, що успадковуються, встановлена у Федеративній Республіці Німеччина – статтею 5 Закону про захист ембріонів від 13 грудня 1990 року [9]. Законом Королівства Норвегія щодо застосування біотехнологій у медицині від 5 грудня 2003 року заборонені будь-які дослідження на ембріонах (§ 3-1 глави 3), разом із тим дозволено для лікування серйозних захворювань або їх запобігання застосовувати соматичну генну терапію, тобто таку, що не призводить до змін у геномі людини, які можуть успадковуватись її нащадками (§ 6-2 глави 6) [10]. У Федеративній Республіці Бразилія відповідно до частини третьої статті 6 Закону від 24 березня 2004 року № 11.105 забороняється генна інженерія зародкової лінії людини, ембріонів людини [5]. Законом про медичні дослідження 1999 року Фінляндської Республіки забороняється дослідження ембріонів та гамет (статевих клітин) для розробки процедур модифікування спадкових властивостей, за винятком випадків, коли дослідження має на меті лікування або запобігання серйозному спадковому захворюванню (ст. 15) [11]. У Французькій Республіці Законом щодо донорства і використання елементів людського тіла та його похідних, репродуктивної медицини та пренатальної діагностики від 29 липня 1994 року № 94-654 встановлено, що будь-які експерименти на людських ембріонах заборонені, дослідження ембріонів допускається виключно у медичних цілях, якщо не впливає на ембріони, а також, що перелік установ, які можуть здійснювати такі дослідження та предмет останніх визначаються державою (ст. 8) [12]. В Ісландії відповідно до Закону про штучне запліднення та використання людських гамет (статевих клітин) та ембріонів для дослідження стовбурових клітин 1996 року зі змінами, внесеними у 2008 році, заборонено вирощувати або виробляти ембріони людини виключно у дослідницьких цілях, культивувати ембріони людини у штучних умовах протягом більше ніж 14 днів, поміщати ембріони людини у тварин тощо (ст. 14) [13].

У низці країн встановлено кримінальну відповідальність за різноманітні маніпуляції над геномом людини: зливання зигот людини та тварини, зміну генетичної структури статевих клітин або ембріону, якщо ці зміни можуть передаватися іншим поколінням, дії, спрямовані на клонування людей, тощо. До таких країн належать Федеративна Республіка Німеччина, Королівство Іспанія, Республіка Фінляндія, Французька Республіка, Грузія, Чеська Республіка, Естонська Республіка, Австралія тощо.

У Королівстві Іспанія криміналізації діянь, пов'язаних із застосуванням сучасних біотехнологій, присвячений розділ V «Про злочини, пов'язані з маніпуляцією генами» Книги II Кримінального кодексу, ухваленого ще у 1995 році [14, с. 57]. Відповідно до ч. 1 ст. 59 зазначеного Кодексу кримінально караним діянням є маніпулювання людськими генами з метою, відмінною від лікування або послаблення серйозних хвороб або дефектів, що призводить до зміни генотипу. Ст. 160 Кримінального кодексу Королівства Іспанія, передбачає такі склади злочинів, як використання генної інженерії для виробництва біологічної зброї або зброї масового знищення (частина перша); використання людських яйцеклітин не за призначенням (частина друга); відтворення ідентичних людських істот шляхом клонування або інші процедури, які мають на меті расову селекцію (частина третя). Кримінальний кодекс Грузії 1999 року передбачає кримінальну відповідальність за генетичні маніпуляції – створення істоти подібної до людини (ст. 136) [15, с. 183]. У Французькій Республіці криміналізовано посягання на людину, вчинені із дослідженням його генетичних властивостей або ідентифікацією за допомогою його генетичних ознак (статті 22625 – 22629 книги другої Кримінального кодексу Франції 1992 року) [16, с. 258]. Криміналізації суспільно небезпечних діянь, пов'язаних із використанням ембріонів, присвячений підрозділ V Кримінального кодексу Естонської Республіки 2001 року зі змінами 2015 року. Частина перша § 130 зазначеного кодексу передбачає такий склад злочину, як клонування людини або створення людських химер та гібридів, що досягається шляхом штучного поєднання генетичного матеріалу людини та тварини [17].

Криміналізації протиправних дій з людськими ембріонами та людським геномом присвячена ст. 167 Кримінального кодексу Чеської Республіки 2009 року, що міститься у розділі I «Злочини проти життя та здоров'я». Зокрема заборонені під загрозою настання кримінальної відповідальності такі дії, як різноманітні маніпуляції з людським геномом, ембріонами (у тому числі репродуктивне клонування), пов'язані зы змішуванням (комбінуванням) генетичної інформації людини та інших живих організмів [18]. Глава 22 Кримінального кодексу Республіки Фінляндія 1989 року зі змінами 2009 року переважно присвячена криміналізації посягань на людські ембріони, зокрема порушення правил дослідження ембріонів, встановлених спеціальним законом (секція 3), та посягання на природні механізми генетичного спадкування у людей – проведення клонування людини, штучне комбінування генетичного матеріалу людини та тварин (секція 4) [19]. Німецьким Законом про захист ембріонів 1990 року встановлено покарання за внесення до геному ембріонів людини змін (секція 5); клонування (секція 6); створення химерних та гібридних ембріонів, що включає об'єднання ембріонів з різною генетичною інформацією у конгломерат клітин, використовуючи щонайменше один людський ембріон, штучне поєднання статевих клітин людини і тварини, а також перенесення ембріона, отриманого у результаті зазначених дій, до тіла людини чи тварини для подальшого розвитку (секція 7) тощо [9]. У Кримінальному кодексі Республіки Колумбія 2000 року передбачена відповідальність за маніпуляції з людськими генами не у цілях лікування, діагностики та пов'язаних із ними наукових досліджень у сферах біології, медицини та генетики (ст. 132) [20]. В Австралії Законом про заборону клонування людини для репродукції 2002 року повністю заборонені: репродуктивне клонування людини, створення людського ембріона, який містить генетичний матеріал, отриманий більш ніж від двох осіб, внесення до геному людини змін, які будуть успадковуватись його нащадками, створення химерних та гібридних ембріонів [21].

Складним у сучасному світі питанням є проблема допустимості клонування людських істот, особливо за умов, коли здійснення цього технічно значно спростилось. У Загальній декларації про геном людини та права людини 1997 року вказано на неприпустимість практики клонування з метою відтворення людської істоти як такої, що суперечить людській гідності й запропоновано державам та міжнародним організаціям співпрацювати з метою виявлення такої практики та вжиття на національному та міжнародному рівнях необхідних заходів відповідно до принципів, викладених у цій декларації (ст. 11) [22]. На рівні європейського регіонального законодавства будь-яке втручання з метою створення людської істоти, генетично ідентичної іншій людській істоті, живій або померлій, забороняється ухваленим Радою Європи Додатковим протоколом до Конвенції про захист прав і гідності людини щодо застосування досягнень біології та медицини стосовно заборони клонування людських істот від 12 січня 1998 року № 168 (ч. 1 ст. 1) [23]. У преамбулі цього документа, між іншим, наголошується на тому, що «інструментальний підхід до людської істоти у формі навмисного створення генетично ідентичних істот суперечить уявленням про гідність людини і через це є недобросовісним застосуванням досягнень біології та медицини». Тобто бачимо доволі однозначно виражену оцінку клонуванню людини, до того ж зазначений міжнародно-правовий акт не містить критеріїв, що обмежують обсяг поняття «клонування людини», а отже, заборона поширюється на всі види клонування людини із застосуванням усіх можливих методів досягнення цього результату. Важливим є й те, що «забороняється будь-яке втручання з метою створення» людських клонів, а не лише саме їх створення. Зазначений протокол відповідно до інформації, яка розміщена на офіційному веб-сайті Ради Європи, ратифіковано та він набрав чинності за станом на 26 січня 2018 року у наступних країнах: Боснії і Герцеговині, Республіці Болгарія, Республіці Хорватія, Республіці Кіпр, Чеській Республіці, Естонській Республіці, Фінляндській Республіці, Грузії, Грецькій Республіці, Угорщині, Ісландії, Латвійській Республіці, Литовській Республіці, Республіці Чорногорія, Королівстві Норвегія, Португальській Республіці, Республіці Молдова, Румунії, Словацькій Республіці, Республіці Словенія, Королівстві Іспанія, Швейцарській Конфедерації та Республіці Македонія [24]. Разом із тим, його дія не поширюється на Україну, оскільки він підписаний 10 квітня 2006 року, але не ратифікований та не набрав чинності.

В Україні Законом «Про заборону репродуктивного клонування людини» від 14 грудня 2004 року заборонено лише репродуктивне клонування [25]. Разом із тим варто зазначити, що Декларацією Організації Об'єднаних Націй про клонування людини від 8 березня 2005 року держави члени Організації Об'єднаних Націй закликають до вжиття всіх заходів, необхідних для належного захисту людського життя у процесі застосування досягнень біологічних наук, до заборони всіх форм клонування людини такою мірою, у якій вони несумісні з людською гідністю і захистом людського життя [26]. У свою чергу, дозвіл на терапевтичне клонування людини викликає занепокоєння з огляду на те, що досліди та безпосередня діяльність з терапевтичного клонування можуть запросто «перерости» у репродуктивне клонування. В окремих країнах, на рівні внутрішнього національного законодавства заборонено будь-яке клонування людини. Так, наприклад, в Аргентинській Республіці заборона клонування людини встановлена декретом президента [27], у Республіці Сербія така заборона закріплена прямо у тексті Конституції 2006 року у ст. 24 «Право на життя» [28], як і у Швейцарській Конфедерації – у ст. 119 Федеральної Конституції 1999 року [7]. У Федеративній Республіці Німеччина повна заборона на створення ембріонів клонів людини у репродуктивних чи терапевтичних цілях була запроваджена Законом про захист ембріонів 1990 року. Варто зазначити, що вказаний німецький закон взагалі забороняє отримувати ембріони людини для цілей, що відмінні від використання для настання вагітності, тобто забороняє різноманітні досліди над ними [21]. У Грузії відповідно до ст. 142 Закону про охорону здоров'я від 10 грудня 1997 року клонування людини за допомогою методів генної інженерії заборонено [29]. Повна заборона клонування людини встановлена і у Федеративній Республіці Бразилія – частиною четвертою ст. 6 Закону від 24 березня 2004 року [5].

Разом із тим, помітною у світі є тенденція до легалізації терапевтичного клонування людини з метою отримання стовбурових клітин та їх наступного використання у дослідницьких та терапевтичних цілях. Зокрема у Великобританії Актом про запліднення та ембріологію людини 2008 року було скасовано Акт про репродуктивне клонування 2001 року, який забороняв дії, спрямовані на забезпечення розвитку ембріону людини, створеного інакше, ніж шляхом запліднення під загрозою настання відповідальності у вигляді позбавлення волі строком до 10 років, штрафу або обох видів покарання одразу [30]. Актом про запліднення та ембріологію людини 2008 року встановлено доволі вузький зміст поняття «ембріон людини» та запроваджено можливість вчинення широкого кола дій із генетичним матеріалом людини, включаючи, по суті, не лише терапевтичне клонування, а навіть отримання «гібридних ембріонів», які поєднують у собі генетичний матеріал людини та тварини, та здійснення з ними подальших експериментів, хоча й не дозволяється забезпечувати їх подальшій природній розвиток до стадії самостійного живого організму [31]. Можливість проведення експериментів з отримання ембріонів таких «гібридів» є надзвичайно негативним явищем, оскільки, як ми вже зазначали, у ряді країн такі діяння не просто заборонені, але й тягнуть настання кримінальної відповідальності.

В Австралії відповідно до Закону про заборону клонування людини для репродукції 2002 року репродуктивне клонування людини є повністю забороненою діяльністю, а порушення цієї заборони тягне застосування до винної особи покарання у вигляді позбавлення волі строком на 15 років [23]. Лише репродуктивне клонування заборонено у ст. 14 Закону Ісландії про штучне запліднення та використання людських гамет (статевих клітин) та ембріонів для дослідження стовбурових клітин 1996 року зы змінами, внесеними у 2008 році [14].

Складною досі залишається ситуація у Сполучених Штатах Америки, де спроби ухвалення спеціальних законів щодо заборони клонування були невдалими, оскільки не було досягнуто консенсусу щодо обсягу такої заборони. Як наслідок, загальнодержавне регулювання питання щодо можливості клонування людини – як терапевтичного, так і репродуктивного, у Сполучених Штатах Америки не запроваджене. У листопаді 2015 року у Палаті представників було представлено законопроект про заборону клонування людини, який передбачає криміналізацію клонування людини як у репродуктивних, так і дослідницьких цілях [32]. Враховуючи невдалий досвід розгляду попередніх

законопроектів з цього ж питання, можна припустити, що і цей законопроект скоріше за усе у такому вигляді не буде ухвалено.

Сучасні біотехнології можуть застосовуватись для створення біологічної зброї, зокрема небезпечних генетично модифікованих бактерій та вірусів. У зв'язку з цим у кримінальному законодавстві окремих країн, наприклад, Колумбії (ст. 367 Кримінального кодексу) [22] та Королівства Іспанія (ст. 160 Кримінального кодексу) [15, с. 183], цілком обґрунтовано використання генної інженерії для виробництва біологічної зброї вважається кваліфікуючою ознакою.

Таким чином, у багатьох зарубіжних державах, на відміну від України, криміналізовано низку суспільно небезпечних діянь у сфері використання сучасних біотехнологій.

Вкрай необхідною, на нашу думку, є криміналізація в Україні діянь, спрямованих на втручання у геном людини для внесення змін, які можуть успадковуватись її нащадками. Заборона може охоплювати внесення будь-яких таких змін або лише змін без мети попередження виникнення та розвитку серйозних захворювань. Доцільно криміналізувати й інші діяння, пов'язані із застосуванням сучасних біотехнологій, передусім спрямовані на поєднання генетичного матеріалу людини та інших живих організмів – тварин, рослин тощо – тобто створення так званих гібридів та химер.

Також вважаємо, що необхідно доповнити кваліфікованими складами ст. 439 «Застосування зброї масового знищення», ст. 440 «Розроблення, виробництво, придбання, зберігання, збут, транспортування зброї масового знищення» та ст. 442 «Геноцид» Кримінального кодексу України [33] за ознакою застосування сучасних біотехнологій та/або використання результатів їх застосування для вчинення зазначених злочинів.

Висновки. Стрімкий розвиток сучасних біотехнологій зумовив виникнення численних потенційних небезпек для життя та здоров'я людини, а також перешкод для забезпечення та реалізації низки життєво важливих конституційних прав людини, що повинен врахувати законодавець.

Гідною для наслідування є практика Федеративної Республіки Бразилія та Швейцарської Конфедерації, де на конституційному рівні передбачені спеціальні норми, покликані сприяти убезпеченню фундаментальних прав людини від різноманітних небезпек, зумовлених застосуванням сучасних біотехнологій.

Втручання у геном людини для внесення до нього змін, що можуть успадковуватись її нащадками, з огляду на серйозні потенційні ризики та небезпеки для життя та здоров'я людини повністю заборонено у низці країн, зокрема Бразилії, Республіці Коста-Рика, Королівстві Норвегія, Федеративній Республіці Німеччина, Французькій Республіці, Швейцарській Конфедерації, Австралії. У багатьох державах також існують заборони на інші дії у сфері маніпулювання людським генетичним матеріалом, заборонені дії, спрямовані на клонування людини. Дотримання вказаних заборон забезпечується загрозою настання негативних наслідків для порушників – переважно кримінальної відповідальності.

Проведений аналіз законодавчих актів зарубіжних держав свідчить про те, що у низці іноземних держав більш адекватно оцінюється суспільна небезпека використання сучасних біотехнологій у злочинних цілях, ніж в Україні. Таким чином, існує нагальна потреба у криміналізації в Україні суспільно небезпечних діянь у сфері застосування сучасних біотехнологій.

Безумовно вивчення позитивного досвіду забезпечення права людини на життя в умовах розвитку біотехнологій зарубіжних держав є корисним для пошуку оптимальних шляхів удосконалення вітчизняного правового регулювання сучасної біотехнологічної діяльності та використання її результатів, а також для створення ефективного вітчизняного правового механізму убезпечення життя та здоров'я людини від можливих небезпек.

Список використаних джерел:

1. Крилова Н. Застосування сучасних біомедичних технологій: кримінально-правовий аспект. Юридичний вісник України. 2007. № 21. С. 8-9.

2. Гнатик Е. Н. Генетическая инженерия человека: вызовы, проблемы, риски. Москва: Либроком, 2009. 240 с.

3. Jesada R. Buyer Beware: An Exploration of Health Risks and Legal Policies in Favor of a Labeling Requirement for Genetically Modified Organisms. Journal of Health Care Law & Policy. 2011. Vol. 14, P. 30-57. URL: http://digitalcommons.law.umaryland.edu/appendix/3 (Last accessed: 26.01.2018).

4. Constituição Da República Federativa Do Brasil de 5.10.1988. URL: http://www.planalto.gov.br/ccivil_03/constituicao/constituicao.htm (Last accessed: 26.01.2018).

5. Lei Da República Federativa Do Brasil de 24.03.2005 № 11.105. URL: http://www.planalto.gov.br/ccivil_03/_Ato2004-2006/2005/Lei/L11105.htm (Last accessed: 26.01.2018).

6. Lei Da República Federativa Do Brasil de 20.05.2015 № 13.123. URL: http://www.planalto.gov.br/ccivil_03/_Ato2015-2018/2015/Lei/L13123.htm (Last accessed: 26.01.2018).

7. Federal Constitution of the Swiss Confederation of 18.04.1999 (status as of 12.02.2017). URL: https://www.admin.ch/opc/en/classified-compilation/19995395/ index.html (Last accessed: 26.01.2018).

8. Costa Rica Decreto Ejecutivo of 10.09.2015 № 39210-MP-S. URL: http://www.pgrweb.go.cr/scij/Busqueda/Normativa/Normas/nrm_texto_completo.aspx?param1=NRTC&nValor1=1&nValor2=80115&nValor3 (Last accessed: 26.01.2018).

9. Act of Germany for Protection of Embryos of 13.12.1990. URL: http://www.rki.de/SharedDocs/Gesetzestexte/Embryonenschutzgesetz_englisch.pdf?__blob=publicationFile (Last accessed: 26.01.2018).

10. Act of Norway Relating to the Application of Biotechnology in Human Medicine of 5.12.2003 No. 100. URL: https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/kilde/hod/red/2005/0081/ddd/pdfv/242718-biotechnology_act_master.pdf (Last accessed: 26.01.2018).

11. Medical Research Act of Finland of 1.11.1999 No. 488/1999 (status as of 1.01.2010). URL: http://www.finlex.fi/fi/laki/kaannokset/1999/en19990488.pdf (Last accessed: 26.01.2018).

12. Loi relative au don et à l'utilisation des éléments et produits du corps humain, à l'assistance médicale à la procréation et au diagnostic prénatal du 29.07.1994 No. 94-654 (version au 19.10.2017). URL: https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do? cidTexte=JORFTEXT000000549618&dateTexte=20171019 (Last accessed: 26.01.2018).

13. Act on Artificial Fertilisation and use of Human Gametes and Embryos for Stem-Cell Research No. 55/1996. URL: https://www.government.is /media/velferdarraduneyti-media/media/acrobat-enskar_sidur/Act_No_55_1996_ on_Artificial_Fertilisation_etc_as_amended.pdf (Last accessed: 26.01.2018).

14. Criminal Code of Spain of 23.11.1995. Ministerio de Justicia-Secretaría General Técnica. 2011. 197 p.

15. Уголовный кодекс Грузии. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2002. 409 с.

16. Уголовный кодекс Франции. СПб: Юридический центр Пресс, 2002. 650 с.

17. Penal Code of Estonia of 06.06.2001. URL: https://www.riigiteataja.ee/en/eli/522012015002 (Last accessed: 26.01.2018).

18. Trestní Zákoník ze 8.01.2009 URL: https://www.epravo.cz/top/zakony/sbirka-zakonu/zakon-ze-dne-8-ledna-2009-trestni-zakonik-17001.html (Last accessed: 26.01.2018).

19. Criminal Code of Finland of 19.12.1889. URL: http://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/1889/en18890039.pdf (Last accessed: 26.01.2018).

20. Código Penal Colombiano Ley No. 599 de 24.07.2000. URL: http://www.secretar iasenado.gov.co/senado/basedoc/ley_0599_2000.html (Last accessed: 26.01.2018).

21. Prohibition of Human Cloning for Reproduction Act 2002 No. 144. URL: https://www.legislation.gov.au/Details/C2017C00306 (Last accessed: 26.01.2018).

22. Загальна декларація про геном людини та права людини: міжнародний документ від 11.11.1997 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_575 (дата звернення: 26.01.2018).

23. Додатковий протокол до Конвенції про захист прав і гідності людини щодо застосування досягнень біології та медицини стосовно заборони клонування людських істот: міжнародний документ від 12.01.1998 р. ETS № 168. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_526 (дата звернення: 26.01.2018).

24. Chart of signatures and ratifications of the Additional Protocol to the Convention on Human Rights and Biomedicine concerning the Prohibition of Cloning Human Beings of 12.01.1998 ETS № 168. URL: http://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/168/signatures (Last accessed: 26.01.2018).

25. Про заборону репродуктивного клонування людини: Закон України від 14.12.2004 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2231-15 (дата звернення: 26.01.2018).

26. Декларація Організації Об'єднаних Націй про клонування людини: міжнародний документ від 8.03.2005 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/ show/995_d57 (дата звернення: 26.01.2018).

27. Prohíbense los experimentos de clonación relacionados con seres humanos: Decreto 200/97. URL: http://www.cienciaspenales.net/files/2016/09/4decreto-200-97.-prohibense-los-experimentos-de-clonacion-relacionados-con-seres-humanos.pdf (Last accessed: 26.01.2018).

28. The Constitution of the Republic of Serbia of 8.11.2006. URL: http://www.predse dnik.rs/en/documents/constitution-republic-serbia (Last accessed: 26.01.2018).

29. Law of Georgia on Health Care of 10.12.1997 No. 1139. URL: https://matsne.gov.ge/en/document/download/29980/32/en/pdf (Last accessed: 26.01.2018).

30. Human Reproductive Cloning Act of 4.12.2001. URL: http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2001/23/enacted (Last accessed: 26.01.2018).

31. Human Fertilisation and Embryology Act 2008. URL: http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2008/22 (Last accessed: 26.01.2018).

32. Human Cloning Prohibition Act: Bill of 09.11.2015 URL: https://www.congress.gov/bill/114th-congress/house-bill/3498 (Last accessed: 26.01.2018).

33. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/ (дата звернення: 26.01.2018).